

10. Алексеенко А.Н.. Компьютер и историческая демография: Население Казахстана в 1926 - 1939 гг. – Барнаул: Издательство Алтайского университета, 2000. – 210 с.
11. Сактаганова З.Г. «Ашаршылық — Великий джут» 1931–1933 гг. в Центральном Казахстане: к постановке проблемы // Вестник Карагандинского университета Серия История. Философия. – 2021. – № 2 (102). – С. 117 – 128.
12. Сактаганова З.Г., Абдрахманова К.К., Ибраимова Ж.Ж. и др. Голод 1931-1933 годов в Центральном Казахстане: сборник архивных документов и воспоминаний – Караганды: Издательство Карагандинский университет им. Е.А. Букетова, 2022. – 461 с.
13. Кэмерон С. Голодная степь: Голод, насилие и создание Советского Казахстана. – М.: Новое литературное обозрение, 2020. – 360 с.
14. Огайон И. Седентаризация казахов СССР при Сталине. Коллективизация и социальные изменения (1928–1945 гг.). – Алматы: Санат, 2009. – 369 с.
15. Алдажуманов К.С., Асылбеков М.Х., Аяган Б.Г. и др. История Казахстана (с древнейших времён до наших дней). В 5 томах. Том 4. – Алматы: Атамура, 2010. – 768 с.
16. Ивницкий Н.А. Голод 1932-1933 годов в СССР: Украина, Казахстан, Северный Кавказ, Поволжье, Центрально-Черноземная область, Западная Сибирь, Урал – М.: Собрание, 2009. – 286 с.

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ХАЛЫҚ САНЫ МЕН ЕЛ ДЕМОГРАФИЯСЫ

Қабыкен Т.Т., Сатыбалды Қ.Ұ.

Ғылыми жетекшісі: т.ғ.м., оқытушы Орынбекова Р.Ж.
Академик Е.А.Бөкетов атындағы Қарағанды университеті.
riza-janibekovna@mail.ru

Қазақстан үшін жас және қарқынды дамып келе жатқан мемлекет үшін көші-қон проблемасы ішкі даму, өңірлік және өңіраралық ынтымақтастық, халықаралық тұрақтылық пен қауіпсіздікке жәрдемдесу контекстіндегі стратегиялық бағыт болып табылады. Бұл негізгі заңмен және ХХІ ғасырдың он жаһандық сын-қатерінің екіншісі ретінде жаһандық демографиялық теңгерімсіздікті айқындайтын "Қазақстан-2050" жаңа Даму стратегиясы шеңберінде бекітілген.

Қазіргі Қазақстан Көші-қон процестерінің жеткілікті қарқынды акторы болып табылады, оның демографиялық дамуы соңғы жиырма жылда сандық және сапалық сипаттамаларды қоса алғанда, елеулі өзгерістерге ұшырады. Сандық сипаттамалар көші-қон процестері мен табиғи өсудің екі компонентіне байланысты күшейе түсті. [1,67 б.]

Қазіргі Қазақстандағы демографиялық даму мен көші-қон ахуалының ерекшеліктері кеңестік кезеңде қалыптасты. 1930-1950 жылдары Қазақ КСР аумағында қазақ халқының саны күрт азайып, славян халқының саны артты. Қазақтар санының азаюы 1930 жылдардың басында ұжымдастырудан және халықтың бір бөлігінің Синь-Цзяньға (Қытай) қоныс аударуынан туындаған ашаршылық нәтижесінде орын алды. [3,416 б.]

1979 жылы Қазақстан халқы 14 709 508 адамды құрады, славян халқының үлесі кемінде 48%. Кеңес Одағының ыдырауынан кейін Қазақстан бүкіл посткеңестік кеңістіктегі репатриация процестеріне негізделген елеулі демографиялық дағдарысты бастан өткерді.

Қазақ КСР халқының кейбір бөлігінің (сондай-ақ басқа да бұрынғы Орта Азия одақтас республикаларының) кетуінің өсіп келе жатқан процесі 1970-ші жылдардың басында пайда болды, ол ХХ ғасырдың соңғы онжылдығында одан әрі күшейе түсті және республикадан немістердің, еврейлердің, гректердің және т. б. эмиграциясына байланысты болды- 1990-1999 жылдары 939 мың иммигрантқа қарсы 2 млн.873 мың адам (оның ішінде 1626 мыңы — онжылдықтың бірінші жартысында және 1247 мыңы — екіншісінде) қоныс аударды (теріс көші-қон сальдосы 1 млн. 934 мың адамнан асты).

Ғасырлар бойы Қазақстан Республикасының халқы көбейе бастады. 2002-2004 жылдары табиғи өсім сыртқы көші-қонның теріс сальдосымен қабаттасқандықтан өсу болды. 2004 жылдан бастап Қазақстан халқының саны арта бастады 2005-2009 жылдары бұл үрдістер түпкілікті қалыптасты. Бұл ретте халық саны барған сайын жылдам қарқынмен өсуде. 2005-2010 жылдардағы орташа жылдық өсу қарқыны 1999-2005 жылдармен салыстырғанда шамамен 10 есе жоғары болды. Мысалы, 2008-2009 жылдары халық санының 98% - ға өсуі табиғи өсім есебінен болды. Бұл ретте көші — қон құрамдас бөлігі негізінен этникалық қазақтардың - "оралмандардың" көші-қоны есебінен елдің даму процестері тұрғысынан маңызды болып қала берді.

Тұтастай алғанда, КСРО-ның ыдырау кезеңінен бастап Қазақстанның демографиялық әлеуеті екі құрамдас бөліктің: көші-қон процестері мен табиғи өсімнің есебінен даму серпін алды. Бірінші онкүндік көбінесе репатриация процестеріне байланысты болды, 2000 жылдардың басында екі тенденция да осы процеске шамамен бірдей әсер етті. Соңғы онкүндік көбінесе табиғи өсу арқылы өсетін көрсеткіштерді көрсетеді. Жаппай эмиграция процестері иммиграция процестеріне және табиғи өсу арқылы демографиялық әлеуеттің артуына ауысты. Екі онжылдықта екі санақ жүргізілді-1999 және 2009 жылдары, сондай-ақ ҚР Статистика агенттігі және басқа да есеп беретін құрылымдар тұрақты мониторинг жүргізуде. Деректер нәтижелері, ең алдымен, сандық құрамда оң динамиканы көрсетеді. Екі онжылдықта республика халқының саны 1 028 316 адамға көбейіп, 16 009 597 адамды құрады. Алдыңғы санақтан (1999) өсім 6,9% құрады.

2013 жылғы бірінші тамыздағы жағдай бойынша Қазақстан халқы 17 млн. адамды құрады, ал 2015 жылғы 1 маусымдағы жағдай бойынша — 17 519 000 адам. 2009 жылғы санақ қорытындысы бойынша халық демографиялық қартаю шегінен өтті, өйткені республикада 65 жастан асқан адамдардың саны тұрғындардың жалпы санының 7,1% - на жетті. 2011 жылдың басында 65 жастан асқан адамдардың үлесі 6,6% құрайды, бұл демо шкаласы бойынша- Біріккен Ұлттар Ұйымының графикалық қартаюы мынаны білдіреді: ел халқы қартаюдың алдында тұр. 2015 жылғы мәліметтер бойынша талданған тенденциялар табиғи өсуді арттыру арқылы халықтың жасаруға бейімділігін көрсетеді.

Қала мен ауыл тұрғындарының пайызына келетін болсақ, бірінші санат шамамен 9% басым. Екі зерттеу арасындағы кезеңде қала халқының саны 2,3% - ға төмендеді, бұл өңірлерді дамыту және ауыл тұрғындарын қолдау саясатымен байланысты. Гендерлік құрамға келетін болсақ, Қазақстанда зерттеудің барлық жылдарындағы арақатынас әйелдердің пайдасына шамамен 2-3% айырмашылықпен бірдей арақатынаста сақталды. Мәселен, соңғы екі халық санағының қорытындысы бойынша 1000 ер адамға шамамен 929 әйел келеді. Қазақстан халқының тығыздығы айтарлықтай төмен болып қалып, 1 шаршы км-ге 5,9 адамды құрады, бұл аумақ бойынша ел әлемде 9-шы орында.

Қазақстан 14 әкімшілік-аумақтық бірліктер (облыстар) бойынша біркелкі емес қоныстанумен сипатталады. Ең тығыз қоныстанған аумақ Оңтүстік Қазақстан облысы болып табылады, Халықтың тығыздығы 1 шаршы км-ге 21,1 адам. Ақтөбе облысында тығыздығы 1 шаршы км-ге 2,5 адамды құрады. Қазақстан Республикасының 14 облысының ішінде саны жағынан ең үлкен, ең көп қоныстанған Оңтүстік Қазақстан облысы (2469 мың тұрғын), одан кейін халқы миллион адамнан асатын 4 облыс-Алматы (1807 мың), Шығыс Қазақстан (1396 мың), Қарағанды (1341 мың). [2, 192 б.]

Қазақстан астанасы-Астана халқының саны-санақаралық кезеңде 1999 жылғы 328,3 мың адамнан 2009 жылы 613 мың адамға дейін өсті, яғни халық саны 1,9 есе өсті, ал республика халқының жалпы санында Астана қаласы тұрғындарының үлес салмағы 1999 жылғы 2,2% — дан 2009 жылы 3,8% - ға дейін өсті республиканың басқа өңірлерімен салыстырғанда ең жоғары өсімнің бірі болды. 2011 жылдың 1 қаңтарында Астана халқының саны 700 мыңнан асты.

Қазақстан аумағында 125 ұлт пен ұлыстың өкілдері тұратын көпұлтты мемлекет болып табылады. Олардың ішінде 7 этнос ең көп (олардың әрқайсысының ел халқының жалпы санындағы үлесі 1% - дан асады) - қазақтар, орыстар, өзбектер, украиндар, ұйғырлар, татарлар

мен немістер, олардың үлесіне ел халқының 95,6% - ы тиесілі. 2009 жылғы халық санағы бойынша Қазақстанның этникалық құрамы келесідей болды: 63,1% қазақтар, 23,7% орыстар, 2,9% өзбектер, 2,1% украиндар, 1,4% ұйғырлар, 1,3% татарлар, 1,1% немістер, 1% қырғыздар және 1% корейлер, түріктер, әзірбайжандар, белорустар, дүнген, күрдтер, тәжіктер, поляктар, шешендер және т. б. Басқа этностар мен этникалық топтардың үлесіне республика халқының 13,2% - ы тиесілі.

2015 жылы этникалық қазақтардың саны 65,52% (11,2 млн.), орыстар — 21,47 % (3,7 млн.), өзбектер — 3,04 % (521 мың) жетті. Осылайша, басқа этностарға- 10% - дан аз жүреді. Этникалық орыстардың азаюы және өзбектердің көбеюі тенденциясы өсуде, бұл табиғи құлдырау мен халықтың өсуіне байланысты.

Санақаралық кезеңде қазақтар саны 2 085 311 адамға немесе 26,0% - ға өсті. 1999 жылғы санақ бойынша қазақтар ел халқының жалпы санында 8 011 452 адамды немесе 53,5% құрады. Онжылдықта қазақтар санының өсуі негізінен табиғи өсім, сондай-ақ республика аумағына оралмандардың көші-қон ағыны есебінен болды. Бұл үдеріс мемлекеттік пен ұлт-құрылыстың дамуы тұрғысынан өте қарқынды және маңызды. Дегенмен, әлеуметтік бейімделуге де, құқықтық, экономикалық және басқа аспектілерге де қатысты бірқатар мәселелер бар.

Санақ жүргізу кезінде олардың әрқайсысының меңгеру дәрежесін анықтау үшін қазақ, орыс және ағылшын тілдерін меңгеру мәселелеріне ерекше назар аударылды. Қазақ тілін меңгерген 15 жастан асқан халық саны 74,0% құрады. 15 жастан асқан (7 320 418 адам) жас санатындағы қазақтар қазақ тілін меңгеру дәрежесін былайша атап өтті: ауызша сөйлеуді түсінеді — 7 198 880 адам (98,3%), еркін оқиды — 6 986 634 адам (95,4%) және еркін жазады — 6 819 898 адам (93,2%). Тұтастай алғанда, елдің тиімді демографиялық дамуын ынталандыру үшін тууды арттыруға, денсаулықты сақтау мен қорғауға, сондай-ақ азаматтардың әл-ауқатының деңгейін арттыруға бағытталған іс-шаралар іске асырылуда.

Көші-қон саясатының негізгі бағыттары этникалық көші-қон (репатриация), шетелдік жұмыс күшін әкелу, босқындар және халықтың ішкі көші-қоны болып табылады. Елімізде барлық негізгі жаһандық және өңірлік трендтер айқын байқалады, олардың негізгілері Еңбек және заңсыз көші-қон сияқты әлі де сақталуда. 2015 жылдың қыркүйегінен кейін еңбек ағындары әлсіреуге бейім болады, ал заңсыз көші-қон және босқындар мәселесі өзектілігін арттыруда.

1951 жылғы босқындар мәртебесі туралы БҰҰ Конвенциясына және оған 1967 жылғы Хаттамаға қосылу босқындармен жұмысты анықтайды. ҚР босқындар Управления жөніндегі Жоғарғы Комиссары басқармасының деректеріне дейін 2015 жылғы 1 шілдеге Қазақстанда 662 босқын тіркелген, оның ішінде Сирия азаматтары — 25 адам. Жалпы, ҚР Ішкі істер министрлігінің мәліметінше, бұл Ауғанстаннан, Өзбекстаннан, ҚХР-дан, Эфиопиядан, Сомалиден және басқа елдерден келгендер.

Тәуелсіздік кезеңінде елде көші-қон саясатының негізгі бағыттарын, соның ішінде еңбек көші-қонын негізгі сипаттамалардың бірі ретінде анықтайтын белгілі бір Нормативтік-құқықтық база қалыптасты. Жұмыспен қамту және еңбек қатынастарын реттеу басым міндеттер ретінде қарастырылады. Осыған сүйене отырып, жұмысшылардың, жұмыс берушілердің және мемлекеттің мүдделерін үйлестіруді қамтамасыз етуге, еңбек қатынастарының икемділігін арттыруға арналған заңнамалық база құрылды.

Көші-қонды, атап айтқанда еңбек көші-қонын ұйымдастыру және реттеу үшін құқықтық негіз (басым бағыттардың бірі болып табылатын репатриациялау саясатын есепке алмағанда көші-қон саясаты), ұлттық деңгейде мыналар болып табылады

Елдің инвестициялық тартымдылығын арттыру мақсатында "Қазақстан-2050 Стратегиясын" іске асыру бойынша қабылданған "100 нақты қадам" Ұлт жоспары шеңберінде инвесторлар үшін жағдай жасау, АҚШ, Канада, Австралия және басқа елдердің тәжірибесін ескере отырып, жоғары білікті шетелдік мамандарды тарту бөлігінде көші-қон режимін қайта қарау тапсырылды.

2015 жылғы шілдедегі жағдай бойынша жоғарыда көрсетілген мақсаттарға қол жеткізу, оның ішінде ЕХР0-2017 өткізу мақсатында 19 елмен визасыз режим енгізілді.[1, 67-68 б.]

ҚР демографиялық дамуы мен көші-қон саясатының негізгі бағыттары жалпы дамуға үйлесімді сәйкес келеді, алайда көші-қон процестерін реттеу саласындағы көптеген сын-қатерлер мен қиындықтарды еңсеру үшін мемлекеттің жалпы саясаты шеңберінде неғұрлым сараланған және кешенді тәсілдер қажет.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Назарбаев Н.Ә. Қазақстан - 2030. Барлық қазақстандықтардың өркендеуі, қауіпсіздігі және әл-ауқатын жақсарту. Ел Президентінің Қазақстан халқына Жолдауы. - Алматы: "Credo"ИД. - 67 б.

2. Бондарцова Т.М. Тағдыр бірлігі (Қазақстан Республикасындағы Ұлттық қатынастар проблемасына) // Қазақстан Республикасы: саяси жаңғырту: Сб. ст. - Алматы: Баспа. "Таймас" үйі, 2008. — 192 б.

3. Қазақстанның ежелгі заманнан бүгінгі күнге дейінгі тарихы - Алматы: Дәуір, 1993. — 416 б.

АЛАШ ЗИЯЛЫЛАРЫНЫҢ ОРТА АЗИЯ МЕМЛЕКЕТТІК УНИВЕРСИТЕТІНДЕГІ АҒАРТУШЫЛЫҚ ҚЫЗМЕТІ: ТАРИХ, ТАҒЫЛЫМ ТӘЖІРИБЕ

Каналбай Ә.Н., студент

Ғылыми жетекшісі: т.ғ.к., қауымдас.проф.м.а., Абишева Ж.Р.

С.Сейфуллин атындағы Қазақ агротехникалық университеті

zhanat_2511@mail.ru

Астана қ.

Казан төңкерісінің нәтижесінде мемлекеттік билікке қолы жеткен большевиктер партиясы қоғамды қайта құруда жаңа мәдениетті қалыптастырумен тығыз байланыста қарады. Бірақ, ол уақытта Қазақстанның жағдайы өте ауыр күйінде қалды. Тіпті, ең қажетті заттардың өзі тапшылыққа айналды. Бірқатар қалалар мен аудандарда аштық жайлады, елде әр түрлі жұқпалы аурулар етек алып, онан сан мыңдаған адамдар қаза тапты. Темір жол транспорты мүлде тоқтап қалатындай халге жетіп, өнеркәсіп қатты күйзеліске ұшырады. Орын алған осындай жағдайға қарамастан, Қазақстанда халық шаруашылығын қалпына келтіруге және мәдени құрылысты күшейтуге бағыт алады. Бұл шараларды жүзеге асыру үшін ең бірінші кезекте халықтың сауатсыздығын жойып, республиканың шаруашылығын қалпына келтіретін мамандарды дайындайтын жоғары оқу орындарын ашу қажет еді.

Сондықтан да кеңес өкіметінің басты көңіл бөлгені – жаңа социалистік мәдениеттің негізі ретінде қарастырылған – оқу-ағарту саласы еді. Білім беру жүйесін құру өте қиын жағдайда жүрді. Оған кері әсер еткен негізінен үш фактор болды:

1. Елдің азамат соғысы жағдайында болуы.

2. Шаруашылықтың күйзеліске ұшырауы.

3. Халықтың жаңа оқу-білімді соншалықты қажетсінбеуі. Жаңа өкіметтің мектеп үйлерін салуға, оқу құралдарымен жабдықталуына қаржының тапшылығы, ғалымдар мен оқытушылардың аздығы, білім жүйесінің әлсіздігі және тағы басқа да себептер Қазақстанда жеке дербес жоғары оқу орындарын ашуға ешқандай мүмкіндік бермеді. Сол себептен Қазақстандағы жоғары оқу орындарының құрылуы мен дамуы Ташкентте ашылған Орта Азия Мемлекеттік университетімен тікелей байланысты болды. Ол кезде Ташкент қаласы Түркістан Автономиялы Республикасының орталығы еді. Оның жоғарғы басшылық орындарында халқымыздан шыққан белгілі қоғам және мемлекет қайраткерлері Т.Рысқұлов, Н.Төрөқұлов, С.Қожанұлы, С.Асфендияровтармен қатар, 20 - жылдары бұрынғы Алашордашылар